

KOPHÁZI-MOLNÁR Erzsébet
MATE Neveléstudományi Intézet
Anyanyelvi és Gyermek kultúra Tanszék
ORCID: 0000-0002-6526-1469
Kophazi-Molnar.Erzsebet@uni-mate.hu

**Az örök túlélők:
a didaktikus mesék
Gondolatok a Lamb testvérek
Shakespeare-meséi kapcsán**

Bár Shakespeare drámái eredetileg nem gyerekeknek íródtak, több különböző átírat is napvilágot látott már ennek a célközönségnek. Ezek közös eleme a tartalom, a nyelvezet és az a tény, hogy az eredetileg előadásra szánt színdarabokat mindenképpen narratív formába akarták önteni. Abban az időben, amikor a Lamb testvérek úgy döntöttek, hogy átírják a színdarabokat mesékké, a lányok hozzáférése bizonyos művekhez limitált volt, míg a fiúknak szabad bejárásuk volt a dolgozószobába, ahol olvashatták az ott található könyveket. A Shakespeare mesék azzal a céllal íródtak, hogy olyan erkölcsi elveket, viselkedési mintákat fogalmazzanak meg döntően a lányok számára, amelyek szerint egy leendő feleségnek élnie és viselkednie kellett. Ennek köszönhető, hogy szinte az összes mese a szerelemre fókuszál. Godwin, a mesék megrendelője egyik esszéjében rámutatott arra, hogy bármely olvasmány, amely a gyermekeknek megfelelő, stimulálja képzelőerejüket és kíváncsiságukat. Szeretett volna hát néhány könnyen olvasható Shakespeare-művet rendelni gyerekeknek. A Lamb testvérek koncepciója azonban, amellyel a korszellemnek kívántak megfelelni, kissé elcsúsztatták a fókuszát általánosságban a női karakterek és a női ideál bemutatása felé. Ennek következtében a színdarabok több részletét is kihagyták, megváltoztatták a történetek lényegét, ami miatt azonban sok kritika is megfogalmazódott a mesékkal kapcsolatban. Nemcsak az illusztrációk, a gyerekek fantáziáját fejlesztő játékok változtak és fejlődtek sokat az idők során, de az újabb kiadások időről időre más közönséget céloztak meg. Ennek köszönhetően a Lamb testvérek munkái új helyre kerültek a világirodalomban. Ajándékba adható könyveknek szánták őket, s ennek megfelelően a szülők figyelmét szerették volna felhívni arra, hogy vegyék meg őket a lánygyermekük számára. Harvey szerint ez az utalás a felnőtt vásárlókra még az 1995-ös Penguin-kiadásban is megfigyelhető. Nyilvánvalóan úgy tűnik, mintha a Lamb testvérek a didaktikai célok elrejtése nélkül megfeleltek volna a mesei kritériumokról. A mesék magyar nyelven a 19. század végén jelentek meg. A 18. század utolsó évtizedeitől kezdve fokozott érdeklődés volt megfigyelhető a nők társadalmi pozíciója és oktatásuk kérdései iránt Magyarországon is. Egyre több írás jelent meg magyar szerzők tollából e témában, és divatossá váltak a külföldi szerzők tanácsadó munkái is a nők oktatásáról magyar nyelven. Bár a korai 19. századi instrukciók mára már elvesztették relevanciájukat, a szép illusztrációkkal ellátott meseátíratok időről időre új erőre kapnak, és – a gyorséttermi ételekhez hasonlóan – gyorsan fogyaszthatóvá válnak. Úgy tűnik, hogy az eredetileg gyerekeknek szánt mesék még mindig főként a felnőtteket találják meg, napjainkban is.

Kulcsszavak: Lamb testvérek, didaktikus mesék, ideális nők

Az alábbiakban a didaktikus mesék témáját körbejárva néhány olyan gondolatot fogalmazunk meg, melyek választ adhatnak a kérdésre: mi lehet az oka annak, hogy Charles és Mary Lamb *Shakespeare-mesék* című műve mind a mai napig újabb és újabb kiadást ér meg, noha a kritikusok egy része idejétmúlnak, más része pedig egyszerűen rossznak ítéli.

Már maga a tény is érdekes, hogy bár Shakespeare drámái nem gyerekeknek íródtak, készültek belőlük jobb-rosszabb változatok a fiatalabbaknak is. Vicky Smith szerint „...annak ellenére, hogy Shakespeare soha nem írt gyerekeknek, soha nem jelenített meg gyerekeket darabjaiban, és említésükkor szinte soha nem beszélt sem kedvesen, sem nosztalgikusan a gyerekekről (...), az elmúlt kétszáz évben folyamatosan áradnak felénk a Shakespeare-drámák gyerekek számára átdolgozott verziói, és ez az áradat továbbra sem mutatja még csak a mérséklődés jeleit sem” (Caron 2007: 147). Az első átiratgyűjtemény, mely a mai napig újabb és újabb kiadásokat ér meg, a Lamb testvérek *Tales from Shakespeare (Shakespeare-mesék)* című kötete, mely húsz dráma adaptációját tartalmazza. A könyvhöz írt bevezető három olyan problémát említ, mely a gyerekközönségnek átdolgozott művek sajátja. Az első – Smith szerint –, hogy színházi előadásra szánt művet kell narratív formába önteni, a második a nyelvi megformálás módja, a harmadik pedig a tartalmi elemek súlyozása. Ezek a kérdések nagyjából napjainkig meghatározzák az átiratokat, melynek a következménye, hogy „... az adaptálók a rendező, az ügyelő, a látványtervező és a színész feladatkörébe is kénytelenek belehelyezkedni, ha a színpadi előadás dinamizmusának hiányában meg szeretnék kísérelni a darabok jelentésének és cselekményének az átadását” (Smith, 2006: 150). Ha nem tudjuk visszaadni (vagy nem akarjuk, mint azt később látni fogjuk) a Shakespeare-művek milióját, mondandóját és nyelvezetét, akkor miért fontos, hogy a gyerekeket már gyerekkorban megismertessük velük? Smith Bruce Covillet idézve úgy véli „... az, hogy Shakespeare darabjait ismerjük, fontos kulturális örökségünk megértéséhez”, és hozzáteszi a következőt is: „...sokak részéről azonban nagy a kísértés azt feltételezni, hogy ha korán megmutatjuk Shakespeare-t a gyerekeknek, akkor gyorsabban bekerülnek a Harvardra” (Smith 2006: 153–155).

De mi volt a helyzet eredetileg? A Lamb testvérek 1807-ben megjelent műve nyilván más okkal íródott. A húsz dráma, melyekből Mary a komédiákért és a románcokért felelt, Charles pedig a tragédiákért, 14, illetve 6 átiratot eredményezett, és Charles neve alatt jelent meg egészen a huszadik századig. Ebből is láthatjuk a korabeli nők helyzetét és az ő íráshoz-olvasáshoz való jogukat, illetve viszonyukat, hisz valószínűleg kevesebb sikerre számíthattak volna, ha Mary neve is szerepel a borítón. „Az írás közös folyamat volt. Valószínűleg külön papíron dolgoztak, de aztán odatolták egymásnak az asztalon. Ennek eredményeképpen nehéz (ha nem lehetetlen) pontosan megkülönböztetni, hol végződik Mary munkája, és hol kezdődik Charlesé” (Marsden 1989: 50). Módszerük az átiratok elkészítésénél azt az elvet követte, mely szerint „... a fiúk azáltal, hogy morális és körültekintően kiválasztott részeket olvasnak fel, továbbá jeleneteket magyaráznak el fivéreknek, megkönnyítik Shakespeare megértését” (Ciraulo–Schierenbeck 2006: 1). Ez a gondolat teljesen megfelel annak a romantika korabeli nevelési elvnek, mely szerint a lányok bizonyos művekhez csupán korlátozott hozzáférést kaphattak. Fiútestvéreik viszont szabadon bejárhattak apjuk könyvtárába, így rajtuk állt, hogyan segítik nővéreiket, illetve húgaikat az olvasmányok kiválasztásában. Mivel a fiúk már korábban megismerték Shakespeare műveit, nekik valószínűleg az átiratok ismeretére már nem is volt szükségük, ahogy ezt a kötet előszava is megjegyzi. A *Shakespeare-mesék* tehát abból a célból született, hogy a (döntően) lányokból álló olvasóközönség számára olyan erkölcsi elveket, viselkedésmintákat

közvetítsen, melyeket egy leendő asszonynak követnie kell. Ennek eredményeképp szinte minden mese a szerelemre fókuszál, így aztán „...a szexualitás eltűnik a Shakespeare-drámákból, hogy az érzelmek annál nagyobb hangsúlyt kaphassanak. (...) A mesék legradikálisabb változtatásai akkor jelennek meg, amikor Lambék úgy alakítják a történeteket, hogy ezt az »édes és tiszteletreméltó« viselkedést megtanítsák a női közönségnek. (...) Lambék az alázatosságot, a szerénységet, és a kedvességet hangsúlyozzák, tehát azokat az erényeket, melyeket hagyományosan a nőknek tulajdonítanak” (Marsden 1989: 54–55). Janet Bottoms (2004) egyetért Marsdennel abban, hogy „...ha felnőttek írnak gyerekeknek, akkor mindig azzal törődnek, hogy saját koruk és társadalmi osztályuk erkölcsi értékeit táplálják beléjük” (Bottoms 2004: 2). William Godwin, a mesék megrendelője és egyben kiadója a meséket először egyenként, ponyvakönyvek formájában adta ki. Az ő céljai és a Lamb testvérek elgondolásai között viszont némi ellentmondást fedezhetünk fel. Bottoms (2004) idéz az egyik esszéből, melyben Godwin úgy fogalmaz, hogy a gyerekek számára megfelelő olvasmány az, amely stimulálja képzelőerejüket, és felkelti érdeklődésüket az olvasás iránt. Ő könnyen olvasható Shakespeare-történeteket szeretett volna adni az egészen kicsi gyerekek számára. A Lamb testvérek elgondolása, mellyel a korszellemnek kívántak megfelelni, azonban eltolta a mesék arányát a női szereplők és általában a női ideál bemutatása felé, ami viszont azzal járt, hogy emiatt nagyon sok részlet kimaradt a drámákból, a történetek hangsúlya megváltozott, és ennek köszönhetően nagyon sok kritikát is kapott a munkájuk. Ahogy azt Felicity James is megfogalmazza: „...a kritikusok nem igazán tudják elhelyezni a *Meséket* sem a kor gyermekirodalmának viszonylatában, sem pedig Lambék alkotásai közt” (James 2006: 153). Ez utóbbi azért is problémás, mert változnak az idők, a változás/változtatás igénye, lehetősége pedig már a *Shakespeare-mesék* első kiadásában is benne rejlett. Míg a *Mesék* egyik elsődleges célja az volt, hogy a lányoktól elvárt erkölcsi normák elsajátítását segítse, mivel addig csak a fiútestvérek felolvasásaiából, illetve az általuk elmondott történetekből tanulhattak, a kötet előszava egyfajta passzív szerepet sugall számukra. „Shakespeare tanulmányozása ideális esetben a fiatal férfi pozícióját támasztja alá, mint az otthoni tanulási környezetért felelős személyét, aki később magára vállalja a házasságért felelős pozíciót is” (Ciraulo–Schierenbeck 2006: 7). A fiúgyermek dominanciája a lánytestvér felett egyértelmű, mely a Shakespeare-mesék esetében is érvényesülhet. Bár a fiútestvér–lánytestvér viszony Ciraulo és Schierenbeck szerint egyfajta kettősséget is eredményezhet. Lehet ez egyfelől egy tiltott kapcsolat, másfelől azonban valamiféle felszabadító erővel is bírhat. A Lamb testvérek esetében ez végül kölcsönös támogatást hoz, mely már egyenlő partnereket feltételez, akik dialogust folytatnak egymással.

A második látszólagos ellentmondás abból a gondolatból származik, mely szerint a meséket a szerzőpáros nem a színházba járás kézikönyvének szánta. Charles úgy vélekedett, hogy a színházi élmény negatív hatással lehet a mesék olvasására, hisz ha „valaki látott már Shakespeare-darabot színpadon, [...] nehezen olvassa végig anélkül a szöveget, hogy fel ne idézné közben magában az előadást” (Prince 2006: 1). Következésképpen az összes olyan jelenet is hiányzik az átiratokból, mely a színházzal kapcsolatos. De Prince megfigyelt egy érdekes dolgot az illusztrációkkal kapcsolatban is. „A Shakespeare-mesék lapjai közé még a színházellenes orientáció ellenére is bekúszott a színház, mégpedig azokon az illusztrációkon keresztül, melyek híres színészek drámai jeleneteit ábrázolták, és a korai drámákra emlékeztettek, illetve azokra a szerepportrékra, amelyeket egyre szélesebb körben használtak a 19. században arra, hogy színészeket és előadásokat reklámozzanak velük” (Prince 2006: 8). Mivel Charles elégedetlen volt az első kiadáshoz készült rajzokkal, legközelebb már azok nélkül jelent meg a könyv. Ezt azonban ismét illusztrált kiadások követték. Az illusztrációkkal kapcsolatban Georgianna Ziegler felhívja a figyelmünket még

egy részletre. Bármennyire is ellene voltak a Lamb testvérek (különösen Charles) ezeknek – és különösen a színház megjelenítésének – a képeken, „a tizenkilencedik század elejére csendes lázadás zajlott a gyerekirodalomban a zsarnoki moralizálás ellen. Wordsworth, Blake, Lambék és Godwinék voltak azok a kor írói és gondolkodói közül, akik úgy vélekedtek, a gyerekeknek meg kellene engedni, hogy fejlesszék a képzelőerejüket; hogy fantáziáljanak. A kiadóipar olyasfajta játékokat bocsátott áruba, amelyek tanítják is a gyerekeket, ugyanakkor pedig még külön lehetőséget is adnak arra, hogy megmozgassák a képzeletüket, és kreatívak legyenek. Az elsők között voltak a papírbabák” (Ziegler 2006: 139). A dráma szövegét tartalmazó könyvet cserélhető fejű papírbabákkal és a nekik szánt különféle öltözékekkel együtt papírdobozban árulták. Ziegler említést tesz olyan díszíthető és színezhető lapokról is, melyek a mai kifestőkönyvek elődei lehettek. De játékszínházakat is lehetett kapni. William West 1811 és 1831 között 144 „játéklapot” adott ki, melyek között kilenc Shakespeare-darab is volt. A Hodgson & Co. színdarabszövegeket állított elő, melyek prózában mesélték el a cselekményt – párbeszédekkel tarkítva. Magukban is olvashatták őket, de a papírszereplők és színpadi díszletképek segítségével elő is adhatták a történetet. Az ilyen formában kiadott 68 színdarab között, amit a cég 1822 és 1830 között készített, hat Shakespeare-dráma is szerepelt.

Az évek során nemcsak az illusztrációk, a gyermekeknek kínált, fantáziát fejlesztő játékok változtak és fejlődtek, hanem a kiadók időről időre más-más célközönséget szólítottak meg, így a Lamb testvérek műve ennek függvényében más és más helyre került a világirodalomban. Kate Harvey ezt tekinti át tanulmányában, melynek címe: „*A Classic for the Elders*”: *Marketing Charles and Mary Lamb in the Nineteenth Century* („*Egy klasszikus az idősebbeknek*”: *Charles és Mary Lamb könyvének eladhatósága a tizenkilencedik században*). Harvey Nodelmant idézi, aki azt vallja, hogy „...a felnőttek, nem pedig a gyerekek az elsődleges célcsoportjai a gyerekkönyvek értékesítésének. A kanonikus szerzők gyerekeknek szánt adaptációi és különösen Shakespeare-adaptációk esetében a kiadásokat általában a felnőtt vásárlóknak reklámozzák a vágyakozás és a nosztalgia jegyében. A vágyakozás alatt azt a burkolt célzást értem, hogy Shakespeare történeteinek és szereplőinek az ismerete a kulturális tőke bizonyos formáit adja a gyerekeknek; a nosztalgia alatt azt értem, hogy azt állítják, hogy egy új generációnak lemásolják azt az élményt, hogy »felfedezzék« Shakespeare géniusztát” (Harvey 2016: 2. rész). Már a Shakespeare-mesék első kiadásának előszavában is találunk arra vonatkozó utalást, hogy a könyvet fiatal lányoknak kell odaadni, míg a másodikban egyenesebben fogalmaznak: ajándékba adható könyvnek szánták, vagyis a felnőttek figyelmébe ajánlják, akik megveszik és odaajándékozzák a lányaiknak. Ez az utalás a felnőtt vásárlókra Harvey szerint még az 1995-ös Penguin-kiadásban is visszaköszön. De készítettek az évek során kifejezetten drága kivitelezésű, ajándéknak szánt példányokat is. Néha jeles személyiségek gondolataival vagy bevezetőivel bővítették őket, az 1875-ös kiadást például Lamb életrajzírójáéval, Alfred Aingeréval, az 1899-eset Andrew Lang néprajztudóséval, az 1901-es köteteket pedig Furnivalléval. E két utóbbi kiadás kísérőszövegei azért is jelentősek, mert úgy kezelik a Lamb testvérek szövegeit, mint eredetit. Lang kiadása pedig azért különösen fontos, mert irodalomkritikai megközelítést is mellékel a szövegekhez. Mindenkinek ajánlja a meséket, aki az irodalomtörténet egy darabját szeretné megismerni bennük. Ez már azt sugallja, hogy nemcsak a fiatalok, de az idősebb generáció érdeklődésére is számot tarthat a mű.

A tizenkilencedik században több olyan kiadás is született, mely a tanulást volt hivatott segíteni, felerősítve ezzel az átdolgozott művek egyébként is meglévő, nem titkolt didaktikai céljait. Furnivall kötete is ilyen volt, az egyes meséket bevezetővel és lábjegyzetekkel is ellátta, még azokról a darabokról is írt, melyeket Lambék nem írtak át mesévé, továbbá

Shakespeare életrajzát is mellékelte. Ez már távol esett a *Shakespeare-mesék* eredeti céljától, mely szerint a darabokat főként a cselekmény és a szereplők szintjén szerették volna megismertetni fiatal lányokkal. Furnivall egyenesen azt javasolta, hogy inkább olvassák a műveket eredetiben, főként a komédiákat. A 19. század végén és a 20. század elején, Harrison S. Morris, Arthur Quiller-Couch és Thomas Carter is adott ki a Lamb testvérek által fel nem dolgozott mesékből álló kötetet, de mindegyikük megjegyzi, hogy inkább csak kiegészíteni, semmint felülmúlni szeretné az eredeti *Meséket*. Akadtak olyan kiadások is, melyek felhívták a figyelmet a Shakespeare-mesék hiányosságaira is, például a hiányzó részekre és a nehézkes nyelvezetre. Harvey (2016.) azonban megemlíti azt is, hogy a 20. század második felében több tudományos igényű kiadás is megjelent, ebbe a sorba illeszkedik később például a 2003-as Fólió-, illetve a 2007-es Penguin-kiadás is. Ezek is azt a felnőtt közönséget célozzák meg, akik a fiatalabb korosztálynak fogják megvásárolni a könyveket, és már más, modern adaptációkkal veszik fel a versenyt, olyanokkal, mint a képregények, a számítógépes játékok, a filmek, a fiataloknak szánt színházi előadások. Irodalmi hitelességet, nem pedig a gyerekeknek szánt vonzerőt sugallnak, s általában „az idősebbeknek szánt klasszikusként” árulják őket.

Stephannie S. Gearhart tanulmányában rávilágít néhány olyan problémára, melyek kifejezetten a Hamlet-adaptációkat érintik a Lamb testvérek és az őket követő szerzők átiratai kapcsán. Összeveti azokat az indokokat, miért is kell Shakespeare-t adaptálni a gyerekek számára, melyek természetesen ellentmondásokat is hordoznak magukban. A Lamb testvérek által átdolgozott műveknek Gearhart szerint már lejárt a szavatossága, hisz a hosszú mondatok nemhogy a gyerekeket, de még a felnőtteket is próbára teszik. Bár a szerzők eredetileg azt a célt tűzték ki, hogy a Shakespeare-művek archaikus és komplex nyelvezetét leegyszerűsítik, ez hosszú, nehezen követhető mondatokat eredményezett. Mindemellert az egyszerű (tehát egy szálon futó) történetmesélésre voksoltak, így ok-okozati összefüggés mentén rendezték sorba az eseményeket. Hiányoznak továbbá a párbeszéd a darabokból, és minden erőszakra vagy szexualitásra tett utalást elhagynak. A kor hagyományainak megfelelően az átirat szereplői között végig fennáll a mester-tanítvány tekintélyelvű állapot: Polonius tanácsot ad a gyerekeinek, Claudius és Gertrude azt kéri Hamlettől, hogy legyen jobb kedve, a Szellem arra kéri Hamletet, hogy cselekedjen. Ebben a jelenetben viszont a fiú ad tanácsot az anyjának, amihez a szerzők külön magyarázatot illesztettek be, mely szerint a fiúgyermek is beszélhet keményebben az anyjával, ha azzal az anyja javát szolgálja. „A *Mesék*be ágyazott didakticizmus mellett a Lamb testvérek kitöltik azokat az üresen hagyott helyeket, melyeket a darab hagy a színész számára, hogy kitalálja, mi lehetett a szereplő motivációja és előélete” (Gearhart 2007: 53). A szerzőpáros semmit sem bíz az olvasó fantáziájára, ehelyett válaszokat ad a Shakespeare által felvetett problémákra. Az olvasóknak nincs idejük és lehetőségük felfedezniük a történeteket, helyette azt kell elfogadniuk, amit így Hamlet-történet gyanánt kapnak. Gearhart idézi H. Prindle tiltakozását a darabok passzív befogadása ellen. Prindle úgy véli: „az egyik módja annak, hogy a gyerekeket bevonjuk a Shakespeare-tanulásba, az, hogy kerüljük a darabok lineáris újra-elbeszélését, (...) aktív résztvevőkké tegyük a gyerekeket, (mert) (...) Shakespeare szövegei természetes módon bátorítják az együttműködést” (Gearhart, 2007: 61). A kérdés azonban továbbra is az: hogyan mutassunk be egy olyan nehéz szöveget, mint egy Shakespeare-darab a gyerekeknek? Gearhart Marchitellót idézve arra a következtetésre jut, hogy a gyerekek Shakespeare-hez fűződő viszonya a fontos, nem Shakespeare. Washington D. C.-ben a Folger Shakespeare Library ennél sokkal életszerűbben közelíti meg a problémát. Miközben a kisebbek aktívan részt vesznek a könyvtár által szervezett programokon, történelmi és kulturális háttértudáshoz juthatnak. A könyvtár honlapján játékos módon juthatnak információhoz, ahol Shakespeare-szövegek rövid

részleteivel is találkoznak, sőt: bátorítják őket azok eljátszására. Erre minden évben jó alkalmat szolgáltat a könyvtár által rendezett „Children’s Shakespeare Festival” nevezetű rendezvény. A könyvtár dolgozói szerint a gyerekek sokkal jobban élvezik ezeket az interaktív játékokat, mint a készen nyújtott interpretációkat. A kérdés azonban még mindig nyitott: Miért akarjuk, hogy a gyerekek már kicsi korban találkozzanak Shakespeare-rel? Gearhart szerint „az egyik lehetséges válasz erre a kérdésre az, hogy mert értékesnek találjuk, hiszen Shakespeare műveiben minden (vagy sok minden) benne van abból, amivel az évek során azonosították: jó szórakoztató, ablak a reneszánsz kultúrára, egy művész, aki mindenkit megszólít, és mindemellett olyan költői tehetsége van, amivel más szerzők nem érnek fel” (Gearhart 2007: 64).

Amikor azonban a Lamb testvérek mesét írtak a drámákból – mint azt már fentebb láttuk: nem titkolt didaktikai célokat szem előtt tartva –, mintha megfeledkeztek volna a mese kritériumairól. Gál Béla ezt röviden úgy fogalmazza meg, hogy „a mesék »üzenete« alatt természetesen nem arról van szó, hogy megmagyarázzuk a gyerek számára a mese tartalmát! A meséléshez nem szabad didaktikus célokkal közeledni. Aki mesét mond, annak ezt a mese élvezetének közös örömeért kell tennie. Amikor valaki valami határozott céllal mond mesét, a tündérmeséből tanmesét csinál, mindig kilóg a lóláb (...) A gyerekek megérik, hogy nem mesélésről, hanem burkolt kioktatásról van szó – nem képzeletükhöz és érzelmeikhez, hanem kizárólag értelmükhöz akar szólni a felnőtt. A mese nem ezen a logikus szinten kell hasson, hanem mélyebb szinten” (Gál 2015: 6). Boldizsár Ildikó szerint az ilyen típusú átiratok esetében ennek az új történetnek „...a rögzült mesei struktúra az alapja, de új szüzsé, új motívumrendszer születik, az állandósult mesei jelkapcsolatok alkalmi jelkapcsolatokká alakulnak, a jelentéstartalom átkódolódik. [...] E mesék akkor sem veszítik el érvényességüket és hitelüket, ha olyasmi történik bennük, ami mindenféle előzetes mesetapasztalat szerint nem történhetne meg, és akkor sem, ha nem történik meg az, amit a műfaj szükségképpen megkívánna” (Boldizsár 1997: 18). Hogy mennyire lettek hitelesek a történetek, azt akkor tudjuk megválaszolni, ha arra a kérdésre próbálunk felelni, mit is várunk egy mesétől, és mi történik a – Boldizsár szavával élve – „mesésítés” során. Ahogy arra Janet Bottoms is rávilágít: „... az a folyamat, amikor egy színdarabot narrációvá változtatunk – ha pusztán csak a szövegét is –, soha nem lehet egyszerűen fordítás kérdése, mivel a »történet« máshogyan működik, mint a dráma” (Bottoms 2004: 2). Charles Repp *What’s Wrong with Didacticism? (Mi a baj a didaxissal?)* című cikkében is felhívja a figyelmet arra, hogy „...a nyílt tanítási szándék felkeltheti a gyanút, miszerint a szerzőnek olyan intellektuális bűnei vannak, mint az intellektuális arrogancia, a dogmatizmus, illetve az elfogultság, melyek a szerző által átadni kívánt tanulságokat esetleg kevésbé elfogadhatóvá tehetik. A nyílt tanítási szándék egy irodalmi műben néha hiba, mert pontosan az teszi a művet, mint az útmutatás forrását, kevésbé értékessé” (Repp 2012: 271).

Illés Endre szerint: „...Charles és Mary gyöngéd kezén éppen az sikkad el, ami Shakespeare-ben igazán lényeges: az izgalmas dráma, a jellemek bonyolultsága és a valóságot csontig felhasító költészet. És a három elem közül legalább a költészet feltétlenül belefért volna egy Shakespeare-drámából költhött mesébe. De Charles Lambnek úgy látszik, mégsem sikerült röptében elfogni a madarat. Kiszabadult a kezéből. Mert legalább meséket írtak volna. Fecskevillanású meséket, melyek elég erősek ahhoz, hogy felszállni tudjanak. Hogy – akár Shakespeare-től is elszakadva – a maguk életét éljék. Hogy valóban mesék legyenek. De Charles és Mary Shakespeare-történetei pórázra kötött pingvinek. Még totyogni is egészen kicsi körben tudnak. Ami Shakespeare-ben egy nagy dráma árnyossága és szárnyalni tudása, az itt tehetetlenség, megnyirbáltság, ólomsúly és kitépott szárny” (Illés 2010: 276). Már Kocztur Gizella sem írt hízelgőbb véleményt az 1957-ben

megjelent tanulmányában, amely az akkor legújabbnak számító Shakespeare-mesék kiadása kapcsán született. Ő azt az álláspontot képviseli, hogy „...a drámák olvasása, színpadi előadása után újat, örömet nyújtani nem tud, inkább, mondjuk ki, bosszant. Aki csak a meséket ismeri, ámulhat a shakespeare-i nagyság felett, aki azonban már meglátta az igazi Shakespeare-t – s itt nyilvánvalóan a felnőtt olvasókra gondolunk –, az Mary és Charles Lamb rajongó, de kissé gügyögő tolmácsolását láthatja bennük. A *Shakespeare-mesék* tehát valamiféle praeludium Shakespeare-hez. Ennél nem kevesebb, de nem is lehet több” (Kocztur 1957: 275).

Magyar nyelven a 19. század végén jelentek meg a *Mesék*. „Első valószínű fordítója, Mihály József 1879-ben a teljes kötettel jelentkezik. Nem tartja magát Lambék sorrendjéhez, külön sorakoztatja egymás mellé a komédiákat, színműveket, tragédiákat. Egészen 1949-ig ezt a fordítást adták ki újra meg újra” (Kocztur 1957: 275). Felvetődhet a kérdés: miért pont ebben az időszakban vált hozzáférhetővé Magyarországon egy olyan didaktikus történeteket tartalmazó kötet, mely főként a leánygyermek helyes és elvárt viselkedési normáit igyekezett felvázolni? Nyilván a korszellem, a társadalmi háttér, a gyerekkor korabeli definíciója és a családi nevelés egyaránt szerepet játszott ebben. Pukánszky Béla említ néhány „erkölcsnemesítő” kézikönyvet ebből az időszakból. „A 18. század utolsó évtizedeitől kezdve Magyarországon is megélné a női társadalmi helyzete és a nőnevelés kérdései iránt. Egyre több írás jelent meg e témáról hazai szerzők tollából, és divatosak voltak a külföldi szerzők magyarul kiadott nőnevelési tanácsadó könyvei is. A nőnevelés fejlesztését, a leányok iskoláztatásának tartalmi gazdagítását és időbeli kiterjesztését szorgalmazó szerzők véleménye sem volt egységes. Nagy többségük a »női nemhez illő« tantárgyak oktatását tartotta szükségesnek. Kevesen voltak, akik a magasabb stúdiumokat is javasolták, a férfiakéval minden tekintetben egyenlő művelődési formák biztosítását pedig senki sem javasolta. A két nem oktatásával kapcsolatos különbségtétel a két nem eltérő megítéléséből fakadt. Egy magyar ismeretterjesztő folyóirat, a Péczeli József által szerkesztett *Mindenek Gyűjtemény* 1789-ben név nélkül közölt egy, a nők helyzetével és nevelésével foglalkozó írást. Az *Asszonyokról* címen megjelent értekezés szerzője bemutatja a nők képzésével szembeni korabeli előítéleteket, és felvázol egy olyan nőnevelési programot, amely a magasabb szintű tanulmányok egyes elemeit is tartalmazza, [...] tehát tanítaná a leányoknak – a gazdálkodási és a háztartási ismereteken túl – a történelmet, földrajzot, filozófiát, erkölcsant és a költészetet is, de nem azért, hogy az így megszerzett műveltség birtokában később közszereplést vagy kereső foglalkozást válasszanak élethivatásul. Az egyedüli ok majdani férjük tetszésének elnyerése, »unalmuk enyhítése«: a fő szerepet tehát itt nem a női emancipáció önzetlen szempontjai játszották. A névtelen szerző a »művelt feleség« eszményét követte, azt az ideált, amely a középkor óta újra és újra előbukkan a nőnevelésről írott művek lapjain” (Németh–Pukánszky 2004: 375–376, kiemelés a szerzőktől). Így már érthetőbb, hogy a kor leánygyermekének szánt olvasmányok – köztük Charles és Mary Lamb munkája – miért nyerhettek létjogosultságot hazánkban is pont ebben az időszakban.

A Shakespeare-drámák didaktikus történetekké csupaszított verziói tehát a 19. század végén minden bizonnyal közönségre találtak, ami némiképp érthetővé teszi a kötet megjelentetésének szándékát az adott társadalmi körülmények között. Most már csupán egy megválaszolatlan kérdésünk maradt: manapság mi teszi vonzóvá ezeket az átírt történeteket annyira, hogy még 2006-ban is új kiadásban láttak napvilágot, sőt, 2016-ban hangskönyv is készült belőlük? A mai világban nem ritka, hogy az emberek mindenről véleményt nyilvánítanak – nyilvánosan is. Nézzünk hát pár gondolatot azokból, amelyek a könyv kapcsán felkerültek az internetre (<https://moly.hu/konyvek/charles-lamb-mary-lamb-shakespeare-mesek>(természetesen név nélkül)):

- ...csodás ez a könyv. Szépen feldolgozza Shakespeare drámáit, röviden és olvasmányosan...
- Szerintem jó ötlet volt a meseadaptáció. Kicsit más lesz tőle a hangulatuk a történeteknek, hiszen máshol lesznek a hangsúlyok, de semmiképpen nem rontják el az eredetieknek az emlékét, fényét.
- Kamaszfejjel egy ideig a „kultúrsznobizmus” jegyében szégyelltem, hogy Shakespeare-alapjaimat innen merítettem, de ma már ismét szívesem veszem kezembe újra és újra, nemcsak a történetek, de a csodás illusztrációk miatt is...
- ... sokszor 8-10 tagmondatból álló összetett mondatokkal operál. Akadnak értelmetlen mondatok is, és hibás szóhasználat. A nehézkes, bonyolult mondatszerkesztés miatt kétlem, hogy ez gyerekirodalom volna.
- És már ott is vagyunk az örök és megválaszolhatatlannak tűnő dilemmánál, hogy kell-e, sőt szabad-e ilyen regényes átiratokkal megkísérelni közelíteni valakikhez az eredeti művet? Pont a színdarab lényege veszett el az átírásnál, és teljesen kimaradtak azok a jelenetek, amelyek a helyi műkedvelő színpaddal kapcsolatosak. Ha csak ezt az egyet nézném, az én válaszom egyértelműen a nem lenne a kérdésre.
- Bár előbb olvastam a drámákat, mint ezeket a „meséket”, de így is nagyon élvezhetőek voltak. Az írók szépen összefoglalták Shakespeare mondanivalóját. Gyerekeknek is érthető (bár az Othellót és egy-két másik történetet lehet, hogy nem olvasnék fel belőle kicsiknek...), és felfogható, amolyan „Shakespeare-drámák röviden”-ként is. Nekem sokat segített például érettségi előtt, amikor már nem volt elég időm újraolvasni a drámákat.
- Shakespeare-t népszerűsítő munka, ami viszont el is éri a célját; én ma is szeretem olvasgatni.
- Próza-ként követhetőbbek az események, és a hangulat is más.
- Érdekes írás, ami arra a célra jó, hogy megismerje az ember Shakespeare műveinek tartalmát. Ám pont a rövid, meseszerű forma miatt nekem semmilyen művészet nem maradt benne... Eléggé száraznak találtam, ráadásul így, egymás után olvasva a műveket nagyon ismétlődőek is az elemek. Egy kis művelődésnek hasznos volt, de nem lesz a kedvenc olvasmányom.

Ez a kilenc megszólalás természetesen nem reprezentálja az összes olvasó véleményét, de néhány dolgot azért érdemes kiemelni belőlük. Egyrészt azt, hogy a véleményt nyilvánítók minden bizonnyal felnőttek és a kötettel való saját találkozásuk élményét fogalmazzák meg. Vagyis a gyerekeknek szánt történetek úgy tűnik, a felnőtteket érik el (továbbra is). A „csodás illusztráció”, a „rövid, olvasmányos, prózai, egyszerű” jelzőkkel illetett könyv a fogyasztói társadalom igényeinek igyekszik megfelelni, és megpróbál napjaink világához illeszkedni. A „Shakespeare-t népszerűsítő” mű természetesen nem egyenértékű a „Shakespeare-mű” kifejezéssel, de mintha ez már nem is lenne baj. „Érettségi előtt újraolvasni” a drámákat már nincs idő, elég, ha a mesét/kivonatot átnézzük, hisz létezik 100 híres regény is, itt pedig 20 híres színdarab van. És manapság már különben sincs idő semmire. Ahogy azt Tari Annamária is megfogalmazza: „Ma a gyereket nevelő családok nagy részében talán pont az időgazdálkodással van a legnagyobb probléma. Hogy nincs idő semmire” (Tari 2017: 57). Egyébként pedig talán nem is akarjuk, hogy legyen. Tari egy másik könyvében, az Y generációban ezt a jelenséget azzal magyarázza, hogy ma „... egy dolognak egy ideje már alig van. Ma a »sok dolog egy időben« életet kell élnünk. Az internet lehetővé teszi az azonnali kommunikációt és ezzel együtt az aktuális érzelmek megosztását is. Ami elgondolkodtató viszont, hogy ez a gyors feszültségoldási lehetőség valóban jót tesz-e a személyiségnek. A jelenség – vagyis hogy egyre többen használják ezt a fajta »internetes« érzelmi szelepet – nem meglepő. A szorongásoldás általában mindenki

számára kínzó késztetés, hiszen a személyiség (az Én) szabadulni akar az érzéstől, még-hozzá lehetőleg minél gyorsabban. Ezzel a lélektani működéssel teljesen egybecseng a mai világ kecsegtető ajánlata, amely szerint a jó érzéseket és a kielégülést kell hajszozni, hiszen ezeket bárki elérheti. Ez viszont sokszor csak egy hiú ábrándkép, amely csúfosan visszautthat olyan élethelyzetekben, amikor nincs lehetőség a nyomasztó érzelmek alól való korai szabadulásra, vagy amikor kiderül, hogy az élet mégsem mese és nem is internetes csoportfelület. A fogyasztói társadalom azonnali kielégülésre buzdító trendje (»vedd meg, dobd el, vegyél azonnal másikat«) nem csak a vásárlói szokásokban jelentkezik. Konrad Lorenz már 1973-ban leírta, hogy a technológia és a farmakológia fejlődése nyomán nőni fog az intolerancia az emberekben, még a legcsekélyebb kellemetlenséget okozó dologgal szemben is. Ennek következtében viszont lassan eltűnik majd az embernek azon képessége, hogy átélje a keserves erőfeszítéssel, akadályok leküzdésével elért örömeiket” (Tari 2010: 31–32). Vagyis miért olvasnánk az eredeti drámát, esetleg futnánk neki egy-egy mondatnak, résznek többször is, hogy átgondoljuk, értelmezzük, megtaláljuk benne a mondanivalót, a szépséget, ha azt „könnyen-gyorsan” máshogy is megkaphatjuk egy rövidebb, prózában elmesélt történet által? Sőt, már olvasnunk sem kell, hisz egy hangoskönyv (már a kifejezés is furcsa!) elmeséli nekünk, tehát még az olvasásra sem kell energiát fordítanunk, mellette tudunk mást is csinálni, hisz időnk a legkevesebb. Miért pont erre lenne? Az eredeti darabokról már ne is beszéljünk! Túléltek tehát a *Mesék* a különböző korokat, még ha más és más okból is. A bennük rejlő – nem éppen burkolt – tanító szándék a mai olvasónak már szinte fel sem tűnik. De miért is tűnne? A kora 19. századi instrukciók mára érvényüket veszítették, maguk az átiratok azonban – főleg a szebbnél szebb illusztrációkkal megjelentetett kötetek – új erőre kapnak és gyorsételekhez hasonlóan gyorsan fogyaszthatóvá válnak. Abba sem szoktunk belegondolni, miből is készülnek ezek az ételek, így ezt – úgy tűnik – ebben az esetben sem tesszük meg. Csak (el)fogyasztjuk, kipipáljuk a napi étkezést – és az olvasást.

Irodalom

- Boldizsár Ildikó (1997): *Varázslás és fogyókúra* : Mesék, mesemondók, motívumok. Budapest: József Attila Kör – Kijárat Kiadó.
- Bottoms, Janet (2004): „To read aright”: Representation of Shakespeare for Children. *Children’s Literature*, (32), 1–14.
- Ciraulo, Darlene – Schierenbeck, Daniel (2006): Shakespeare and Education in the Lambs’ Poetry for Children and Tales from Shakespeare. In: *Borrowers and Lenders*, 2(1), 1–16.
- Gál Béla (2015): „Made in Tündérország” – A klasszikus és modern mesék hatásai. <URL: <https://docplayer.hu/935532-Made-in-tunderország-a-klasszikus-es-modern-mesek-hatasai.html>
- Gearhart, Stephannie (2007): „Faint and Imperfect Stamps” : The Problem with Adaptations of Shakespeare for Children. *Alif: Journal of Comparative Poetics*, (27), 44–67.
- Harvey, Kate (2016): „A Classic for the Elders” : Marketing Charles and Mary Lamb in the Nineteenth Century. In: *Jeunesses de Shakespeare*, Actes des congrès de la Société française Shakespeare, 34.
- Illés Endre (2010): *Krétarajzok*. Bp.: Fapadoskönyv.hu Kft.
- James, Felicity (2006): „Wild Tales” from Shakespeare : Readings of Charles and Mary Lamb. *Shakespeare*, 2(2), 152–167. DOI: [10.1080/17450910600983786](https://doi.org/10.1080/17450910600983786)
- Kocztur Gizella (1957): Shakespeare és Charles Lamb. *Filológiai Közölny*, 3(2), 266–276.

- Marsden, Jean I. (1989): Shakespeare for Girls : Mary Lamb and Tales from Shakespeare. *Children's Literature* (17), 47–63.
- Németh András – Pukánszky, Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Prince, Kathryn (2006): Illustration, Text, and Performance in Early Shakespeare for Children. *Borrowers and Lenders*, 2(2), 1–15.
- Repp, Charles (2012): What's Wrong with Didacticism? *British Journal of Aesthetics*, 52(3), 271–286.
- Tari, Annamária (2010): *Y generáció*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Tari, Annamária (2017): *Bátor generációk*. Budapest: Tericum Könyvkiadó.
- Caron, Timothy P. (2006): „He Doth Bestride the Narrow World Like a Colossus...”. In: Moreland, Richard C. (ed.): *A Companion to William Faulkner*. New York: Wiley-Blackwell pp. 479–498. DOI: [10.1002/9780470996881](https://doi.org/10.1002/9780470996881)
- Ziegler, Georgianna (2006): Introducing Shakespeare : The Earliest Versions for Children. *Shakespeare*, 2(2), 132–151. DOI: [10.1080/17450910600983802](https://doi.org/10.1080/17450910600983802)

SUMMARY

The Eternal Survivors: the Didactic Tales or Some Thoughts on Tales from Shakespeare by the Lambs

Although Shakespeare's dramas originally were not written for children, several re-written versions have been published for this target audience. Their connecting thread is their content, their language and the fact that plays which were originally written for performance should be transformed into a narrative form. During the time the Lambs decided to re-write the tales, girls' access to certain works of art was limited, while the boys could enter the study rooms at home and read the books there. The Tales from Shakespeare were written with the aim to formulate moral principles, behaviour patterns decisively for the girls, according to which a future wife had to live. As a result of this, almost all the tales focus on love. Godwin, the customer of the tales, points out in one of his essays that any reading suitable for children stimulates their imagination and curiosity. He would have liked to order some easily legible Shakespeare for the little ones. The Lambs' conception though, with the help of which they wanted to conform to the spirit of the age, shifted the scale towards the representation of female characters and female ideal in general. But it resulted in the omission of several details of the plays, the focus of the stories changed, and as a consequence of this, a lot of criticism was voiced in connection with them. Thus not only the illustrations, the toys developing the children's fantasy changed and developed a lot over the years, but the editions addressed another target audience from time to time. As a consequence of this, the Lambs' works got a new place in world literature. They were meant to be gift books, which means that they drew the parents' attention to buy them and give them to their daughters. According to Harvey, this hint to adult customers could be observed even in the 1995 Penguin edition as well. Obviously though, it seems as if the Lambs, without concealing didactic aims, forgot all about the criteria of tales. The tales were published in Hungarian at the end of the 19th century. From the last decades of the 18th century an intensified interest in the social position of women and the questions of their education could be observed in Hungary as well.

More and more writings were published by Hungarian authors on the topic, and advisory books on the education of women by foreign authors published in Hungarian were fashionable as well. But the instructions of the early 19th century have already lost their relevance, but the volumes of the re-written tales with their beautiful illustrations regain power again and — similarly to fast food — become quickly consumable. It seems that the tales originally targeted for children still reach mainly the adults today.

Keywords: Lamb siblings, didactic tales, female ideal

